

II. DÜNYA SAVAŞI'NDA YUGOSLAVYA (1939-1945): "HIRVAT UŐAŐALAR, SIRP ÇETNİKLER VE KOMÜNİŐT PARTİZANLAR"*

Hakan DEMİR**

ÖZ

Bu makalede II. Dünya Savaşı'nda Yugoslavya'da kendi ulusal planlarını gerçekleştirmek için harekete geçen faşist Hırvat Ustaşa ve Sırp Çetnik hareketleriyle birlikte Yugoslavya Komünist Partisi'nin denetimindeki Partizan hareketi incelenecektir. 1918-1941 yılları arasında siyasi varlığını devam ettirmiş olan Yugoslavya Krallığı'nda devletin siyasi yapısı konusunda Yugoslav ulusları arasında yaşanan anlaşmazlık çözülememiş ve devletin federalist bir biçimde düzenlenmesini talep eden Hırvatlar ile merkezizetçi bir devlet yapısını savunan Sırlar arasında siyasi bir çatışma yaşanmıştır. Sırlar merkezizetçi devlet yapısıyla birlikte Büyük Sırbistan projesinin hayata geçirilmesi için uğraşırken Hırvatlar kendi federe yönetimlerini elde etmek amacıyla mücadele etmişlerdir. Yaşanan bu siyasi çatışma devletin meşruyetini zayıflatmıştır. II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte kendi ulusal programlarını gerçekleştirmek amacıyla Hırvatlar faşist Ustaşa hareketini Sırlar da Büyük Sırbistan idealini gerçekleştirmeye çalışan Çetnik hareketini desteklemişlerdir. Bu hareketlerin dışında Yugoslavya Komünist Partisi denetimindeki Partizanlar da siyasi yapı bakımından federalizme dayanan bir devlet kurmak için mücadele etmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Yugoslavya, Hırvat Ustaşalar, Sırp Çetnikler, Komünist Partizanlar, İkinci Dünya Savaşı

ABSTRACT

In this article, the fascist Croatian Ustasha and the Serbian Chetnik movements, together with the Partisan movement which was under the control of the Yugoslav Communist Party during the World War II will be examined. In the Kingdom of Yugoslavia, which maintained its political existence between 1918 and 1941, the conflict between the Yugoslav nations about the political structure of the state was not resolved and there was a political clash especially between Croats who demanded the government to be regulated in a federalist manner and

* Bu makale "Birinci ve İkinci Yugoslavya'da Hırvat Sorunu" başlıklı doktora tezimin ilgili bölümünün gözden geçirilmesi sonucunda oluşturulmuştur.

** Dr., Sakarya Üniversitesi, ORCID: 0000-0001-9647-3301, hakand@sakarya.edu.tr

Serbs who advocated a centralized state structure. The Croats struggled to gain the federated state while the Serbs struggled to pass the Great Serbian project along with a centralized state structure. This main political conflict weakened the legitimacy of the state. With the beginning of World War II, the fascist Croat Ustashes started to realize their national programs and on the other hand Serbs supported the Chetnik movement trying to achieve Great Serbian ideal. Apart from these movements, the Partisans who were under the control of the Communist Party of Yugoslavia also struggled to establish a state based on the principles of federalism.

Keywords: Yugoslavia, Croatian Ustashes, Serbian Chetniks, Communist Partisans, Second World War

1 Aralık 1918 tarihinde kurulan Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı tarihte ilk kez Güney Slavların (Yugoslavlar) tek bir devlet çatısı altında bir araya geldiği bir devlettir. Ancak kuruluşundan itibaren devletin siyasi yapısı konusunda temelde Hırvatlar ve Sırlar arasında yaşanan çatışma devleti bir meşruiyet krizi içerisine sokmuştur. Hırvatlar kendi federe yönetimlerine sahip olabilecekleri federal bir yapının oluşturulmasını talep ederken Sırlar Büyük Sırbistan idealini gerçekleştirebilmek amacıyla merkezî bir devlet yapısında ısrarcı olmuşlardır. Birinci Dünya Savaşı sonrasında koşullarında kurulan Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı (1929'dan itibaren Yugoslavya Krallığı) siyasal yaşamında Sırlar, sözde parlamenter bir rejim altında, Hırvat taleplerini görmezden gelerek devleti kendi denetimleri altına almışlardır. Bu da devletin meşruiyetini Hırvatların gözünde ortadan kaldırmış ve devletin varlığını kırılgan hale getirmiştir. Hırvatların federalist politikasının kökenleri XIX. yüzyılda ortaya çıkan Hırvat Yugoslavcılık düşüncesine dayanmaktadır. O dönemde Habsburg Monarşisi'nin bir parçası olan Hırvatistan'daki milliyetçiler monarşinin bir federasyona dönüştürülerek Hırvatların kendi federe yönetimlerine sahip olmasını talep etmişlerdir. Hırvat milliyetçileri bu taleplerini X. yüzyılda kurulmuş olduğu kabul edilen ortaçağ dönemindeki Hırvat devletine dayandırarak tarihi Hırvat geleneği düşüncesi temelinde Viyana yönetimi altında kendi otonom siyasi birimlerine sahip olmak istemişlerdir. Hırvatlar federalist talepleri Yugoslavya Krallığı döneminde de sürdürmüşler ve Hırvat Köylü Partisi zaman içerisinde bu taleplerin Belgrad meclisindeki sözcüsü durumuna gelmiştir. Ancak merkezî bir devlet yapısını savunan Sırlar Hırvatların taleplerini siyasal yollardan sürekli olarak engellemişlerdir. Hatta Yugoslav devletinin federalleşmesi gerektiğini savunan Hırvat Köylü Partisi lideri Stjepan Radić 1928 yılında mecliste bir Sırp vekilin silahlı saldırısı sonucu yaralanarak öldürülmüştür. Bu noktadan sonra Yugoslav devletinin meşruiyeti Hırvatların gözünde yara almış ve Hırvat milliyetçiler Yugoslavya dışında bağımsız bir Hırvat devletinin kurulmasını istemişlerdir [Demir, 2017: 59-60]. 1939 Eylülünde İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Avrupa'daki güç dengesi sisteminin bozulması üzerine Hırvatlar faşist Ustaşa rejimi yönetiminde bir devlet

kurarak Hırvatistan'ın "bağımsızlığını" gerçekleştirmişlerdir. Faşist Hırvat Ustaşa rejimi devleti homojen bir devlet olarak kurgulamış ve Hırvatistan nüfusunun %12-15'ini oluşturan Sırları yok ederek ve/veya sürerek bu yöndeki ideallerini gerçekleştirmeye çalışmıştır. Buna karşılık Sırlar daha XIX. yüzyılda Sırbistan İçişleri Bakanı Ilija Garašanin tarafından formüle edilmiş olan Büyük Sırbistan projesini hayata geçirmek için harekete geçmişlerdir. İkinci Dünya Savaşı sırasında Sırp Çetnikler Yugoslavya'yı oluşturan diğer ulusların mensuplarını Büyük Sırbistan'a dâhil olduğunu düşündükleri bölgelerden kovarak ve/veya öldürerek kendi siyasi planlarını uygulamaya sokmuşlardır. Buna karşılık Yugoslavya Komünist Partisi denetimindeki Partizan hareketi de federalizme dayalı bir devlet kurmak için mücadeleye etmiştir. İkinci Dünya Savaşı koşullarında kendi siyasi planlarını gerçekleştirmek için çalışan Hırvat Ustaşalar, Sırp Çetnikler ve Partizanlar hem birbirleriyle mücadele etmişler hem de zaman zaman taktiksel olarak işbirliği yapmışlardır. Makalede Yugoslavya'nın Mihver Güçleri tarafından işgal edilmesinden sonra Ustaşa, Çetnik ve Partizanların kendi programlarını gerçekleştirmek için yaptıkları mücadeleler incelenecek ve savaştan sonra Sosyalist Yugoslavya'nın kurulabilmesinin nedenleri açıklanacaktır.

6 Nisan 1941'de Mihver devletlerinin Belgrad'ı bombalamasıyla birlikte başlayan Yugoslavya işgalinde Almanya önce Sloven bölgeleri olan Donja Štajerska, Gornja Kоруška, Maribor ve Bled şehirlerini işgal etti. Ardından İtalya Donja Kоруška bölgesini ve Ljubljana kentini ele geçirdi. Dalmaçya'nın bazı bölgeleri ve Adriyatik Denizi'ndeki bazı adalar yine İtalya tarafından işgal edildi. Macaristan ordusu Voyvodina'nın batısında bulunan Bačka ve Baranja bölgelerine girdi. Bulgaristan, Vardar Makedonyasının büyük bir bölümünü topraklarına kattı. Kosova ve Makedonya'nın batısında kalan bazı bölgeler İtalyan işgalinde bulunan Arnavutluk'a devredildi. İtalya ayrıca Karadağ'ı işgal etmiş ve Alman Ordusu da Tisza nehrinden Tuna nehrinin kuzeyine kadar uzanan Banat bölgesini kontrolü altına almıştı. Almanya Kosova'daki Mitrovica bölgesinin denetimini de elinde tutuyordu. Çünkü zengin maden yataklarının bulunduğu Trepče bölgesiyle özel olarak ilgilenmekteydi [Džaja, 2010: 80]. Almanlar 10 Nisan 1941 tarihinde Zagreb'e girmiş ve iki gün sonra da Belgrad'ı ele geçirmişlerdi. Yugoslavya Kralı II. Petar Karađorđević önce Yunanistan'a kaçtı ve daha sonra Londra'ya giderek burada üyelerinin çoğunluğunu Sırların oluşturduğu sürgünde bir kraliyet hükümeti kurdu. 17 Nisan 1941'de Sırp General Danilo Kalafatović Yugoslavya'nın kayıtsız şartsız teslim olduğunu bildiren antlaşmayı imzaladı ve böylece Yugoslavya Krallığı'nın varlığı resmen sona ermiş oldu [Matković, 2006: 239-240]. Savaş sırasında Hırvat Ustaşa, Sırp Çetnik ve komünistlerin denetimindeki Partizan hareketleri ortaya çıktı.

Hırvat Ustaşa Devleti

1941 Nisanında Almanlar Hırvat Köylü Partisi lideri Vladko Maček'in başında bulunacağı bir devletin düzen içerisinde olacağına inandıkları için Maček ile bağlantıya geçerek ondan Hırvat devletinin kuruluşunu ilan etmesini ve

kurulacak devletin Alman ordusuna yardım etmesini istediler. Ancak Maček Almanların bu teklifini reddetti. Çünkü savaşı Müttefiklerin kazanacağını ve dolayısıyla Mihver devletleriyle yapılacak herhangi bir işbirliğinin Hırvatlara bir şey kazandırmayacağını düşünüyordu. Bunun üzerine Almanlar Ustaşalara yönelerek onlarla işbirliği yapmaya karar verdiler [Goldstein, 2011: 29-30].

10 Nisan 1941'de Hırvat Ustaşa Slavko Kvaternik radyoda yaptığı bir konuşmayla Bağımsız Hırvat Devleti'nin (*Nezavisna Država Hrvatska – NDH*) kuruluşunu ilan etti. Bu ilan sırasında Roma'da bulunan Ustaşa lideri Ante Pavelić 13 Nisan 1941'de yanında 250'den fazla Ustaşayla birlikte Karlovac kentine geldi ve burada Alman komutan Edmund von Veessenmayer ile görüştü. Veessenmayer, Almanya Dışişleri Bakanı Joachim von Ribbentrop tarafından Hırvat Ustaşa devletinin kurulması sürecini denetlemesi için görevlendirilmişti. Pavelić, yeni kurulan devletin bağımsız bir dış politika izlemeyeceği yönünde Veessenmayer'e bir garanti verince Almanlar Ustaşaların Bosna-Hersek'i ele geçirmesine izin verdiler. Sırbistan'da bulunan Yenipazar (Novipazar) Sancağını da topraklarına katmak isteyen Ustaşalar İtalyanların buna itiraz etmesi nedeniyle bu isteklerinden vazgeçmek zorunda kaldılar. Hırvat Ustaşa devleti 102.000 km²'lik bir yüzölçüme ve 6 milyon nüfusa sahipti. Yeni devlet 22 idari bölgeye (*velike župe*) ayrılmış ancak bu bölgeler tarihi sınırlar dikkate alınmadan oluşturulmuştu. Ustaşa devleti sınırları içinde 3 milyon Hırvat, 2 milyon Sırp, 500.000-800.000 arasında Bosnalı Müslüman (Boşnak), 140.000 Alman, 70.000 Macar ve 35.000-36.000 kadar Yahudi bulunuyordu. Ayrıca 150.000 kişi de Sloven, Çek, Slovak ve Ukraynalılardan oluşmaktaydı. Ustaşa rejiminin temel hedefi sadece Hırvatlardan oluşan homojen bir nüfus yaratmaktı. İkinci Dünya Savaşı koşullarında varlığını sürdüren bu devlet tamamen Alman ve İtalyan kuvvetlerinin desteğiyle ayakta kalabildi [Ramet, 2005: 162]. Hırvat Ustaşa devleti; Almanya, İtalya, Macaristan, Bulgaristan, Slovakya, Romanya, Danimarka, Finlandiya, İspanya, Japonya ve Mançurya tarafından tanındı. Vatikan'ın Ustaşa devletini tanıması için yapılan girişimler ise başarısızlıkla sonuçlandı [Kisić- Kolanović, 2011: 194].

Ustaşa hareketinin başlangıçta belirli bir doktrini yoktu ve radikal milliyetçi bir örgüt şeklinde organize olan Hırvat Ustaşaların Faşist İtalya ile olan bağlantıları ideolojik olmaktan çok coğrafi yakınlıktan kaynaklanan bir durumdu. 1930'lardan itibaren hareket içerisinde faşist ideolojinin etkisi artmaya başlamış ancak bu etki de İtalya'dan çok Almanya'dan gelmişti. Özellikle Alman etkisi altında ırkçılık ideolojisi gelişmiş ve Hırvatların aslında Slav değil "Got" kökenli oldukları düşüncesi oluşturulmuştur. Hitler ve Mussolini ile karşılaştırıldığında Ustaşa lideri Ante Pavelić belirli bir faşist ideolojiye dahi sahip değildi. Hareketin içinde farklı görüşlere sahip gruplar bulunmaktaydı. Savaştan önce üye sayısı az olan Ustaşa hareketi bu nedenle tam olarak kitleleşememişti. Zaten Ustaşalar iktidarı ele geçirdiklerinde sayılarının yetersiz olması nedeniyle devletin örgütlenmesinde sorun yaşamışlar ve bundan dolayı radikal ve sert önlemlere başvurmuşlardı. Usta-

şalara sonradan katılanların çoğunun bunu tek parti rejimlerinde görülene benzer bir biçimde oportünist nedenlerle yaptıkları düşünülmektedir [Payne, 2011: 22-23].

Başlangıçta Hırvatların büyük bir kısmı ortaçağ Hırvat devletinin yeniden canlandırıldığını düşünerek Ustaşa devletinin kuruluşunu desteklemiştir. Çünkü Hırvatların yüzyıllardır süren beklentisi sonunda gerçekleşmiş ve Hırvatlar kendi devletlerine kavuşmuşlardı. Ustaşa devletinin kurulmasından hemen sonra Hırvat Köylü Partisi'nin sağ kanadı hızla Ustaşalara katılmaya başladı ve partinin bünyesindeki Hırvat köylü koruma birlikleri Ustaşaların kontrolüne girdi. Bu birlikler Hırvatistan'da bulunan Yugoslav askerlerin silahsızlandırılmasında aktif bir rol oynadılar. Ancak 1941 Mayıs ayında köylü koruma birlikleri Ustaşalar tarafından dağıtıldı. Çünkü Ustaşalar bu birliklerin kendilerine sadakat gösterip göstermeyeceklerinden emin değillerdi. Öte yandan Hırvat Köylü Partisi lideri Vladko Maček yeni devleti tanımaları yönünde Hırvatlara bir çağrı yapmış ve bu çağrıya genel olarak uyulmuştu. Partinin yerel bölgelerde bulunan yöneticileri de Ustaşa rejimini tanıdıklarını ilan ettiler [Ramet, 2006: 163-164].

Hırvatlar arasında bir Hırvat devletinin kurulmasından dolayı duyulan memnuniyet ve heyecan dalgası kısa sürede ortadan kalktı. Çünkü Ante Pavelić'in Mussolini ile Roma'da imzaladığı bir antlaşmayla Suşak, Trogir, Split ve Šibenik kentlerinin dâhil olduğu Dalmaçya bölgesinin önemli bir bölümünü ve Adriyatik Denizi'ndeki Pag, Braç ve Hvar adaları dışında kalan tüm adaları İtalya'ya bırakması Hırvatlar arasında büyük bir hayal kırıklığı yarattı ve bu durum Ustaşalara verilen desteğin büyük ölçüde azalmasına neden oldu. Bunun dışında Međimurje bölgesi ve Čakovec kentinin Macaristan'a bırakılması da Hırvatlar tarafından olumsuz karşılanmıştı [Stendorff, 2007: 176]. Pavelić ve Mussolini arasında imzalanan antlaşmayla ortaçağ dönemindeki Hırvatistan Krallığı'nın yeniden canlandırılması hedeflenerek bu devletin başına sonradan II. Tomislav adını alan ve soyu anne tarafından Fransız Bourbon baba tarafından da Avusturya Habsburg hanedanına dayanan Savoy-Aosta Prensi Aimone'nin getirilmesi kararlaştırılmıştı. Bu şekilde Hırvatistan Krallığı'nın tarihsel sürekliliğine de bir vurgu yapılmıştı. Ancak Hırvatistan'da bir krallık kurulmadı ve II. Tomislav hiçbir zaman Zagreb'e gelmedi. Hırvat Ustaşa devleti egemenliği sınırlandırılmış bir devletti ve Ustaşalar geçmişte Hırvatistan'ın Habsburg Monarşisi'nde sahip olduğu egemenlikten daha azına razı olarak bu devleti kurmuşlardı. Zagreb ve Saraybosna Almanların denetimindeydi. Dalmaçya ise 3 bölgeye ayrılmıştı. Dalmaçya'nın kıyı kesimlerini oluşturan birinci bölge İtalya'nın kontrolü altındaydı. İkinci bölge askersizleştirilmiş bir bölgeydi ancak burada bazı ayaklanmaların ortaya çıkması üzerine İtalyanlar bu bölgenin yönetimini de ele geçirdiler. Üçüncü bölgede bulunan Hırvat birliklerinin hareketleri İtalyanlar tarafından kısıtlanmıştı. Hırvat Ustaşa devletinin bir donanmaya sahip olmasına izin verilmemişti [Jareb, 2006: 174-177].

Ustaşa devletindeki Alman etkisi başlangıçta İtalyan etkisinden daha azdı. Ancak zamanla Alman etkisi artmış ve Zagreb'e Gestapo ve SS birlikleri

konuşlandırılmıştı. Ayrıca Hırvatistan'da bulunan etnik Almanlar da özel bir konum kazandılar. Alman General Edmund Glaise von Horstenau 1941-44 tarihleri arasında Zagreb'te oldukça etkili birisiydi. Ustaşalar Almanya ile ekonomik ilişkilerini geliştirdiler ancak bu ilişki kısa sürede Almanya lehine bir durum yarattı. Gittikçe artan Alman etkisinin Hırvatlara zarar vermeye başladığını düşünen Ustaşa Devleti Dışişleri Bakanı Mladen Lorković ve Savunma Bakanı Ante Vokić Almanya yerine Müttefiklerle işbirliği yapılması için bir girişimde bulunarak Ustaşa lideri Ante Pavelić'e karşı harekete geçtiler ancak Pavelić onları etkisiz hale getirdi [Jareb, 2006: 90].

Bu süreçte Alman ırk politikasını izlemeye başlayan Ustaşalar ideolojik bakımdan Almanların desteğini almaya çalışıyorlardı. Sabrina P. Ramet'e göre Ustaşa ideolojisi Alman ırkçı ideolojisi ile İtalyan faşizminin karışımı olan ve kendisini Hırvatistan'ın özgün koşullarına göre uyarlamış olan bir ideolojidi. Ustaşa ideolojisinin asıl amacı Hırvat devletinin kurulması ve varlığını devam ettirmesiydi. Ustaşa liderlerinin çoğu entelektüellerden, avukatlardan, din adamlarından ve eski Habsburg Monarşisi subaylarından oluşmaktaydı. Ustaşa devletinde Ante Pavelić etrafında güçlü bir lider imajı yaratılmaya çalışılmasına rağmen ileri gelen Ustaşa yöneticileri arasında yoğun bir iktidar savaşı da yaşanmaktaydı. Hatta Pavelić iktidarını sağlamlaştırmak amacıyla 1942'de Slavko Kvaternik ve oğlu Dido Kvaternik'i yönetimden uzaklaştırmıştı [Ramet, 2006: 164-165].

30 Nisan 1941 tarihinde kabul edilen vatandaşlık yasasında vatandaşlığa kabul edilmede aryan ırkından olma şartı getirildi ve ayrı bir yasayla Hırvatların "*ari olmayan kişilerle*" evlenmesi yasaklandı. Hırvatistan'da bulunan Yahudilerin kültürel ve sosyal faaliyetlere katılması rejim tarafından engellendi. 4 Mayıs 1941 tarihinde "*Kamu Düzeni ve Güvenliği Kurumu*" oluşturuldu. Bankalar hızla kamulaştırıldı ve polis teşkilatı Ustaşalara bağlandı. Ayrıca Nazi Almanyası ve Faşist İtalya'daki örneklerinden esinlenerek *Ustaşa Gençlik Organizasyonu* ve *Ustaşa Kadınlar Birliği* kurulmuş ve böylece Hırvat kadınların iyi bir anne ve ev hanımı olmaları hedeflenmişti. Ustaşalar bir XIX. yüzyıl Hırvat milliyetçisi olan Ante Starčević'in düşünce mirasını da sahiplendiler ancak onu bir ırkçı gibi gösterdiler. Ustaşalara göre herkes Ustaşa gibi düşünmek ve hepsinden önemlisi Ustaşa gibi çalışmak zorundaydı. Kiril alfabesinin kullanımı yasaklandı ve Sırpça'dan Hırvatça'ya geçtiği düşünülen kelimeler Hırvat dilinden "temizlendi". Rejimin izlediği bu dil politikasının nedeni Hırvatların Slav kökenli olmadıkları ve dolayısıyla Sırplarla bir bağlantılarının bulunmadığı düşüncesine dayanmaktaydı. Ustaşaları harekete geçiren temel etken Sırp'lara karşı duydukları nefretti. Onlara göre Hırvatları ve Sırp'ları birbirinden ayıran derin kültürel farklılıklar bulunmaktaydı. Bu bakımdan Sırp'lar Doğuyu; Hırvatlar Batıyı temsil ediyorlardı [Goldstein, 2006: 30-31].

Ustaşalar iktidarı tamamen ele geçirdikten sonra Hırvatistan Sırp'larına yönelik yok etme ve sürme politikasını uygulamaya soktular. Bu bağlamda önce Lika, Kordun, Bosna ve Doğu Hersek'te yaşayan Sırp'lara karşı saldırılarda bulundular. Sırp'lara karşı izlenen sürme ve yok etme politikası temel-

de Sırbistan ile Yugoslavya Krallığı'nda yaşanan ideolojik ve siyasi sorunlardan kaynaklanmaktaydı. 20 Nisan 1941'de "*Hrvatski Narod*" (Hırvat Ulu-su) adlı gazetede yayınlanan bir yazıda "Yahudi Sorunu'nun çözümü gerçekleşmeden Güneydoğu Avrupa'da barışın sağlanamayacağı belirtildi. Rejimin amacı "*yabancı unsurlardan temizlenmiş ve etnik bakımdan homojen bir Hırvatistan*" oluşturmaktı. Sırlara yönelik izlenen politika Sırların 1/3'ünün öldürülmesi, 1/3'ünün sürülmesi ve kalan 1/3'ünün de Katolikliğe döndürülmesi şeklinde planlanmıştı. Bu politika yazılı olarak ifade edilmedi. Aslında bu politikanın ilk örneğini 1881'de Rusya Çarı III. Aleksander Romanov'un danışmanı olan Konstantin Petrović Pobjedonoscev Rusya'daki Yahudilere yönelik yapılan pogromlarda önermişti [Goldstein, 2006: 32].

8 Mayıs 1941'de Zagreb'te yaşayan Sırların ve Yahudilerin şehrin diğer bölgelerine göç etmeleri istendi. Bu bildiriye uymayanlar zorla evlerinden çıkarıldı ve mal varlıklarına el konuldu. Zengin Yahudilerin malları yağmalandı. Ustaşa liderlerinden Euguen Dido Kvaternik uygulanan terörünün sembol isimlerinden birisiydi. Aslında bu terörü planlayan Kvaternik sahada uygulayan ise Vjekoslav Luburić'ti. Ustaşa rejimi ırk yasalarını uygulamaya soktukten sonra Drnj bölgesinde bulunan "*Danica*" fabrikasının arazisinde ilk toplama kampını kurdu. Daha sonra bunu Pag adasında kurulan Jadovno, Slanom ve Metajni toplama kampları izledi. Savaş süresince *Jasenovac* ve *Stara Gradiška* toplama kampları Ustaşalar tarafından en fazla sayıda insanın öldürüldüğü yerlerdi. Rejimin yönetimi altında yaşayan 34.000 Yahudiden 19.000'i Ustaşa kamplarında 7.000'i de Alman toplama kamplarında öldürüldü [Škiljan, 2007: 117-121]. *Jasenovac* toplama kampında ölen insanların sayısı hakkında Yugoslavya'daki tarihçiler arasında sürekli bir tartışma yaşanmış ve bu sayının 500.000 ile 700.000 arasında olduğu şeklinde bazı sonuçlara ulaşılmıştı. Ancak 1980'lerde Yugoslav istatistikçi Vladimir Žerjavić, yaptığı araştırmalar sonucunda *Jasenovac* toplama kampında 85.000 kişinin öldürüldüğünü açıkladı. Žerjavić'in açıkladığı bu rakam günümüzde de genel olarak kabul görmüş durumdadır [Steindorff, 2007: 179].

1941 Mayısında Ustaşalar ve Naziler arasında Alman işgalindeki Sloven bölgelerinden 179.000 Slovenin Hırvatistan'a gönderilmesi ve bunun karşılığında Hırvatistan'dan da 179.000 Sırbın sürülmesini içeren bir antlaşma yapıldı. Alman işgal bölgesinden sürülen Slovenlerin çoğu Bosna-Hersek'e ve bir kısmı da Hırvatistan'ın kuzeyine yerleştirildi. Ancak Ustaşaların Sırların sürülmesi konusunda organize bir plana sahip olmamaları yüzünden antlaşmanın Sırlarla ilgili bölümü tam olarak gerçekleştirilemedi. Hatta Almanlar Ustaşaların Sırları sürme işlemlerini kontrolsüz bir biçimde yaptıklarını ve bunun kendi çıkarlarına zarar vererek bölgedeki dengeleri bozduğunu düşünüyorlardı. Çünkü Ustaşaların Sırları sürme politikası bazı ayaklanmaların çıkmasına neden oluyor ve Almanlar bu ayaklanmaların düzeni bozmasından endişe ediyorlardı. Ustaşa rejimi, bir yandan Sırları yok ederken diğer taraftan onları Ortodoks Hırvatlar olarak

kabul edip din değiştirmeleri yönünde bir politika da izlemekteydi. Ustařalara göre Hırvatistan'daki Ortodokslar etnik olarak Hırvatlılar ve bunlar yüzyıllar önce baskıyla Ortodoks dinini kabul etmişlerdi. Hırvatistan'da yaşayan Ortodoksların aslında Hırvat olduğu kabulünden hareketle Ustařa rejimi tarafından 1943 yılında "*Hırvat Ortodoks Kilisesi*" kuruldu. Ancak bu kilisenin varlığı İstanbul Patrikliği tarafından tanınmadı. "Sırp Ortodoks Dini" ifadesinin kullanımı da yasaklanarak "*Grek-Doęu Dini*" ifadesi kullanılmaya başlandı. Ustařa rejimi, XIX. yüzyıldaki Hırvat milliyetçisi Ante Starčević'in görüşlerine uygun bir biçimde Bosnalı Müslümanları (Boşnak) Hırvat olarak kabul etmiş ve Zagreb'in merkezinde bulunan bir sanat galerisini camiye çevirmişti. Ancak günlük hayatta Bosnalı Müslümanlara ikinci sınıf vatandaş muamelesi yapılmaktaydı. Zaten Bosnalı Müslümanlar da zaman içerisinde Ustařa iktidarına karşı olumsuz bir tutum takınmaya başlamışlar ve Almanlarla bağlantı kurarak Alman SS'lerine bağlı bir "*Handžar Birliği*" oluşturmuşlardı. Ustařa rejimi döneminde Hırvat Katolik Kilisesi'nin izlediği politikalar çok defa tartışma konusu olmuştur. Özellikle Zagreb Başpiskoposu Alojzije Stepinac'ın politikaları üzerinde yapılan tartışmalar önemlidir. Savaş sırasında bazı Fransisken din adamları Ustařalara katılmışlardı. Örneğin Katolik rahip Tomislav Filipović Jasenovac toplama kampının yöneticiliğini yapmış ve tek başına 100 kişiyi öldürdüğünü itiraf etmişti. Ustařalara katılan sadece Filipović değildi. Božidar Bralo (Saraybosna), Petar Berković (Doboj), Vilim Cecelja (Zagreb) gibi Katolik din adamları da Ustaşaların yanında yer almışlardı. Saraybosna Başpiskoposu Ivan Šarić ve Banjaluka Piskoposu Josip Garić Ustařa rejimini destekleyen önemli diğer Katolik din adamlarıydı. Split, Hvar ve Krk piskoposları da Ustařa rejiminden yana tavır almışlardı. Ancak yine de az sayıda Katolik din adamı Ustařa ideolojisini benimsemiş ve din adamlarının çoęu Yugoslavya'nın Mihver devletleri tarafından işgal edilmesine karşı çıkmıştı. Ustařa ideolojisini benimseyen Katolik din adamlarının önemli bir çoğunluğu genç din adamlarından oluşmaktaydı. Daha yaşı olan Katolik din adamlarının önemli bir kısmı ise Yugoslavcılık düşüncesine bağlı kalmış ve hatta bazıları komünistlerin denetimindeki Partizan hareketine katılmıştı. Partizan hareketine katılmış Katolik din adamları arasında en tanınmış olanı Svetozar Rittig'di. Jože Lampret, Franc Šmon, Matija Medvešek, Stanko Strašek, Jozo Markušić gibi Katolik din adamları Partizan hareketine katılan diğer isimlerdi [Ramet, 2006: 171-173].

Zagreb Başpiskoposu Alojzije Stepinac Ustařa devletinin kuruluşunu başlangıçta olumlu karşılamış ancak daha sonra rejimin Sırlara yönelik uyguladığı baskı ve terör yöntemlerine Mostar Piskoposu Alojzije Mišić ile birlikte karşı çıkmıştır. Bu bağlamda Stepinac 1941 Temmuzunda Ustařa lideri Ante Pavelić'e bir mektup göndererek yapılan uygulamaları doğru bulmadığını belirtti. Hırvatistan Yahudilerinin Nazilere teslim edileceğini anlayınca da İçişleri Bakanı Andrija Artuković'e bir mektup göndererek bunun yasadışı bir uygulama olduğunu ifade etti. 1943 Şubatında yaptığı bir açıklamada ise Jasenovac toplama kampının kurulmasını kınayarak Ustařa-

ların Sırp'ları Katolikliğe döndürmesi uygulamalarına karşı çıktı. Stepinac zorla din değiştirilmesi işlemlerine karşı çıkmasına rağmen bunun din değiştiren insanların hayatlarının kurtarılması anlamına geldiğini de düşünüyordu. Ustaşalar din değiştirilmesi işlemlerinin Katolik Kilisesinin kurallarına uygun olarak yapılıp yapılmamasıyla çok fazla ilgilenmiyorlardı. Çünkü onlar için önemli olan Ortodoksların bir an önce Katolikliğe döndürülmesiydi. Vatikan da Ustaşaların din değiştirme politikasına karşı tepki göstermişti [Biondich, 2007: 147-149].

17-18 Kasım 1941 tarihlerinde Zagreb'te yapılan "Piskoposlar Konferansı"nda zorla din değiştirme işlemleri eleştirildi ve ancak gönüllü ve usulüne uygun olarak yapılmış işlemlerin kilise tarafından kabul edilebileceği ilan edildi. Bu konferanstan sonra Hırvat Katolik Kilisesi aralarında Başpiskopos Alojzije Stepinac'ın da bulunduğu ve tamamı piskoposlardan oluşan 3 kişilik bir kurul oluşturdu. Bu kurulun görevi Ortodoksların Katolikliğe döndürülmesi işlemlerinin doğru bir biçimde yapılmasını sağlamaktı. 1941-45 yılları arasında 244.000 civarında Ortodoks Sırbın Katolikliğe döndürüldüğü tahmin edilmektedir [Biondich, 2007]. Alojzije Stepinac'ın bu türden çabalarına karşı İkinci Dünya Savaşı sırasında izlediği tutum ve Ustaşa rejimiyle olan ilişkileri oldukça tartışmalıdır. Tarihçi Mark Biondich Başpiskopos Stepinac'ın bir savaş suçlusu olmadığını ama izlediği politikanın da kendi içinde çelişkiler barındırdığını söylemektedir. Stepinac, Ustaşaların pornografiyi yasaklamalarından ve kürtaj yasağını getirmelerinden oldukça memnundu. Ayrıca Hırvatlar ve Sırp'lar arasında derin kültürel farklılıklar olduğu yönündeki Ustaşa tezlerini de benimsemişti [Biondich, 2007: 165-166]. Alojzije Stepinac açık bir biçimde hiçbir zaman Ustaşa rejimini kınamış olmasa da yukarıda bahsedilen örneklerde görüldüğü gibi rejimin bazı uygulamalarına karşı çıkmış ve elindeki olanaklar ölçüsünde tepki göstermiştir.

Ustaşa devletinin kuruluşu ilan edildiğinde eski Yugoslavya Krallığı ordusundaki Hırvatların yeni devletin ordusuna katılması istenmiş ve Yugoslav ordusundaki Hırvat subaylar genel olarak bu çağrıya uymuşlardır. Zagreb'te de "Hırvat Vatan Koruma Bakanlığı" kurulmuş ve Almanlar tarafından savaş esiri olarak tutulan Hırvat ve Bosnalı Müslüman (Boşnak) askerler serbest bırakılmıştır. 1941'de Ustaşa rejimi askere alım işlemlerini başlattı ancak Sırp'lar, Çingeneler ve Yahudiler bunun dışında tutuldu. 1941 Mayısında Hersek'in doğusu, Dalmaçya'nın kuzeyi ve Bosna'nın batısında ortaya çıkan Sırp isyanlarının bastırılmasında Ustaşa vatan koruma güçleri kullanıldı [Barić, 2007: 67-68].

Hırvat Ustaşa askeri birliklerinin genel olarak yetersiz kalması nedeniyle İtalyanlar zamanla etki alanlarını genişletti ve bazı Ustaşa birlikleri İtalyan komutasına girdi. 1942'den sonra Alman etkisinin artması sonucunda Ustaşa yönetimi bir kısım piyade birliklerinin Alman komutasına verilmesi kararını aldı. Hırvat Ustaşa birliklerinin dışında Bosnalı Müslümanlardan 13. Handžar ve 23. Kama adlı birlikler oluşturulmuş ve hatta çoğunluğu

din değiştirmiş Sırlardan oluşturulan birlikler de kurulmuştu [Malcolm, 1999: 301].

Ustařa devletinin kendi hava g¼c¼ bulunmaktaydı ve 1943 yılında rejimin elinde 230 tane uçak vardı. İtalya ile yapılan antlaşma gereği Ustaşaların donanma bulundurması zaten yasaklanmıştı. Ancak 1943'te İtalya'nın savaş dışı kalmasından sonra donanma Ustařa rejiminin kontrol¼ne geçti ama Alman savaş donanmasıyla eřg¼d¼m içerisinde hareket etmek zorunda kaldı. 1943 Eyl¼l¼nde Ustařa birlikleri toplam 200.000 kişiden oluşuyordu ve savaşın sonlarına doğru bu sayının 100.000 kadar olduğu tahmin edilmekteydi. 1943'ten sonra Ustařa saflarından kom¼n¼stlerin denetimindeki Partizan hareketine doğru geçişler başladı. Bu geçişlerde çoęu zaman oport¼nist nedenler bulunmaktaydı. Ustařalar Partizanlara karşı bazı başarılar elde etseler de Partizan hareketini ortadan kaldıracabilecek bir g¼ce sahip olamadılar. Aslında İkinci D¼nya Savaşı'nın sonunda M¼ttefikler Mihver devletlerini yenmiş olmasaydı Partizanların da başarılı olma şansları yoktu. 1945'in Mayısında savaşın kaybedildiğini anlayan Ustařalar Batılı devletleri yanlarına çekmeye çalıştılar ancak bunda başarılı olamadılar. Yugoslav kom¼n¼st rejimi d¼neminde Ustařa ordusu genellikle zayıf bir ordu olarak resmedildi ve hatta Partizanlara hemen teslim olmaya hazır bir ordu şeklinde g¼sterildi. Ancak Ustařa birlikleri Partizanların saldırılarına rağmen dağılmamıştı. Savař sırasında Partizan ve Sırp Çetnik birliklerinin saldırıları sonucunda Hırvat Ustařa devletinde g¼venlik sorunları artmış ve birçok yol ve tren istasyonunun Partizanlar ve Çetnikler tarafından bloke edilmesi nedeniyle gıda sıkıntısı başlamıştı. Bu nedenle karaborsacılık hızla artarak 25-30 kg un ancak bir memur maaşıyla alınabilir bir duruma gelmişti. Dięer taraftan k¼yl¼ler de şehirlere satmak için hem çok az ¼r¼n getirmeye hem de getirdikleri ¼r¼nler için y¼ksek fiyatlar istemeye başlamışlardı. Bu nedenle kentlerde açlık tehlikesi bař g¼stermiş ve Sırp ve Yahudi mallarının yağmalanması artmıştı. B¼t¼n bu sıkıntılara rağmen Ustařa rejimi Yugoslav kom¼n¼stlerin denetimindeki Partizanlar tarafından değil İkinci D¼nya Savaşı'nı M¼ttefiklerin kazanmasından dolayı yıkılmıştır [Barić, 2007: 77-85].

Sırp Çetnik Hareketi

Mihver devletleri, 1941 Nisanında kendi denetimlerinde bir Sırp devleti kurarak General Milan Nedić'i bu devletin başına geçirdiler. Devletin sınırları 1912 yılındaki Sırbistan sınırlarıyla hemen hemen aynıydı ve n¼fusu 3.810.000 kişiden oluşmaktaydı. N¼fusun %10'luk bir kısmı da Belgrad'ta yaşıyordu. 13 Aęustos 1941 tarihinde Belgrad'ta Sırp halkını Almanlarla işbirliği yapmaya çağırın ve 545 kişinin imzasını taşıyan bir bildiri yayınlandı. Bu bildiriye Belgrad ¼niversitesi'nden 81 profes¼r ve Sırp Ortodoks Kilisesi'nden 3 din adamı imza atmış ve Sırp Barosu da oybirliğiyle aldığı bir kararla bildiriye desteklediğini açıklamıştı. B¼ylece Almanların denetiminde kurulmuş olan bu Sırp devletinin meşrulaştırılması için bir adım atılmıştı [Ramet, 2007: 179-180].

II. Dünya Savaşı'nda Hırvat Ustaşalar, Sırp Çetnikler ve Komünist Partizanlar

General Milan Nedić, komünistlerin denetimindeki Partizan hareketinin bastırılmasıyla birlikte Almanya'nın Sırp çıkarlarının gerçekleşmesine destek vereceğini düşünüyor ve Sırbistan'ın sınırlarını bu şekilde genişletilebileceğini umuyordu. Aslında Nedić bu süreçte hem Almanlarla anlaşmaya çalışmış hem de sürgünde bulunan Yugoslavya Kralı II. Petar Karađorđević'e bağlılığını bildirmişti. Nedić'in iktidarı sınırlandırılmış bir iktidardı ve başında bulunduğu hükümet sadece Almanların aldığı kararları uygulamaktaydı. Zaten bu dönemde 700 kadar Alman subayı da Sırbistan'da görev yapmaktaydı. Almanlar Partizanların öldürülmesi için bir Sırp muhafız birliği oluşturmuşlar ve Sırbistan topraklarında toplama kampları inşa etmişlerdi. Nedić, silahlı bir direnişin Sırbistan'a zarar vereceğini düşünüyordu. Hatta Sırp Çetnik hareketinin lideri Draža Mihailović'in bir İngiliz casusu olduğunu ve Sırbistan için en iyi olanın Mihver devletlerinin yanında yer almak olduğunu savunuyordu. Nedić'in temsil ettiği Sırp milliyetçiliği aynı zamanda antisemitizmi içinde barındıran bir milliyetçilikti ve bu nedenle Yahudiler basın organlarında Sırp'ların "eski düşmanları" olarak gösteriliyordu. 1934 yılında "Zbor" adlı Sırp Faşist hareketini kurmuş olan Dimitrije Ljotić işgalci kuvvetlerle işbirliği yaparak Yahudilerin öldürülmesine katıldı. Önde gelen Ortodoks din adamlarından bazıları Yahudilerin Sırbistan'dan sürülmesini desteklediler. Almanlarla işbirliği içinde olan Sırp Ortodoks Kilisesi Sinodu bu işbirliği sayesinde Sırp'ların Hırvatistan'dan sürülmesini engelleyebileceğini düşünüyordu. Zaten Nedić hükümeti de Bulgar işgalindeki Makedonya'dan sürülen 20.000, Hırvatistan'dan 104.000 ve Bačka bölgesinden 37.000 kişiyi kabul etmek zorunda kalmış ve sürülen bu insanların sorunlarına çözüm bulmaya çalışmaktaydı [Ramet, 2007: 180-181].

İkinci Dünya Savaşı sırasında Sırbistan'da işgale karşı gelişen ilk direniş hareketi Sırp Çetnik hareketiydi. Hareketin lideri Albay Dragoljub (Draža) Mihailović'in amacı Yugoslavya Krallığı'nı yeniden kurmaktı. Mihailović'e göre yeniden kurulacak Yugoslavya'da etnik bakımdan homojen bir Büyük Sırbistan'ın oluşturulması gerekiyordu. Çetnik hareketinin komuta merkezi Sırbistan'da bulunan Ravna Gora olduğu için bu harekete aynı zamanda Ravna Gora Hareketi (*Ravno Gorski Pokret*) denilmekteydi. Çetniklerin ilk resmi programı 30 Haziran 1941'de Dr. Stevan Moljević tarafından ilan edilmiş ve homojen bir Büyük Sırbistan'ın kurulması hedefi bu programda belirtilmiştir. Ayrıca Büyük Sırbistan'ın Karadağ, Banat ve Bačka bölgeleriyle birlikte Bosna-Hersek'in tamamını ve Hırvatistan topraklarının % 70'sini kapsamı gerektiği de ifade edilmişti. Bunun dışında Karađorđević hanedanı yönetimi altında Çetnik diktatörlüğünün kurulması ve Sırbistan için Adriyatik Denizi'ne çıkış sağlanması talep edilmişti. Çetniklere göre Büyük Sırbistan'da Sırp olmayan unsurların "temizlenmesi" gerekiyordu. Bu bağlamda Bosna-Hersek'te yaşayan Müslüman (Boşnak) ve Hırvatların yerlerinden sürülmesi ve Sancak'ta yaşayan Müslümanların kovulması planlandı. Çetnikler Sırp olmayan 2,6 milyon insanı yerinden sürmeyi ve bunların yerine 1,3 milyon Sırbı yerleştirmeyi düşünüyorlardı. Böylece

Sırbistan'ın savaştan sonra kurulacak Yugoslavya'da nüfusun ve toprağın 2/3'üne sahip olmasını hedeflemişlerdi. İkinci Dünya Savaşı Sırp Çetniklere kendi programlarını gerçekleştirmek için bir fırsat yaratmıştı. Çetnik hareketi ilk kez 1903 yılında ortaya çıkmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar Çetnikler Makedonya ve Arnavutluk'a yönelik faaliyetlerde bulunarak Sırbistan'ın güneye doğru genişlemesini hedeflemişlerdi. 1918'de Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nın kurulmasından sonra ise faaliyetlerini Bosna-Hersek ve Hırvatistan'a doğru yoğunlaştırarak Büyük Sırbistan'ın tamamen kurulması için çalıştılar. Sırp Radikal Halk Partisi tarafından yönlendirilen Çetnikler Yugoslavya Krallığı'nda özellikle Hırvatlara ve Hırvat ayrılıkçı taleplerinin sözcüsü olarak gördükleri Hırvat Köylü Partisi'nin lideri Stjepan Radić'e karşı tepki göstermişlerdi. Çetnik birlikleri zaman içerisinde Belgrad rejiminin polis gücü gibi hareket ederek paramiliter birlikler haline dönüştüler. 1929'da Kral Aleksander'ın diktatörlüğünü ilan etmesinden sonra tüm siyasi partilerin ve ulusal kuruluşların faaliyetleri yasaklanmış olmasına rağmen Çetnik birlikleri varlıklarını devam ettirdiler [Dizdar, 2007: 43-50].

Çetniklerin parolası "*Kral ve Vatan İçin*" şeklindeydi. 1934'te Aleksander'ın Marsilya'da bir suikast sonucu Ustaşalar tarafından öldürülmesinden sonra Çetniklerin sayısı hızla artmaya başladı. 1935'te 430 Çetnik birliğinde 213.210 kişi varken 1938 yılında ise 1000 Çetnik birliğinde 500.000'den fazla kişi bulunmaktaydı. Sadece Hırvatistan ve Bosna-Hersek topraklarında 500 Çetnik birliği oluşturulmuş ve bu birliklerde 200.000 kişi yer almıştır. 1939'da imzalanan Hırvat-Sırp antlaşmasına göre Yugoslavya Krallığı içerisinde Banovina Hırvatistanı adı altında ayrı bir idari-siyasi birimin kurulması ve devletin *de facto* olarak federalleşmesinden sonra Çetnikler Banovina Hırvatistanının lağvedilmesini ve bunun gerçekleşmemesi durumunda Hırvatistan ve Bosna-Hersek'te Sırp'ların yaşadığı bölgelerde Sırp yönetimlerinin kurulmasını talep etmişlerdi [Dizdar, 2007: 45].

Aslında Çetniklerin bu talepleri günümüzde Bosna-Hersek'te 1995 Dayton Antlaşması sonucunda Republika Srpska entitesinin kurulmasıyla kısmen gerçekleşmiş gözükmektedir. Benzer bir çabayı Sırp'lar Hırvatistan'da da göstermişler ve burada otonom bir Sırp bölgesi kurmuşlardı. Ancak Hırvat ordusunun 1995'te düzenlediği askeri operasyonlardan sonra bu otonom Sırp bölgesi Zagreb hükümeti tarafından ortadan kaldırıldı. Bu örnekler Çetniklerin izlediği politikadaki tarihsel sürekliliği göstermektedir.

1941 yılının yaz aylarında Çetnik hareketi kendi merkez komitesini oluşturarak hem askeri hem de siyasal bir yapı kazandı. 1941 Eylülünde Londra'daki Yugoslav kraliyet hükümetiyle kurulan bağlantı sonucunda hareketin resmi adı "*Vatan İçerisindeki Yugoslav Ordusu*" şeklinde değiştirildi. Hırvat Ustaşa yönetimine karşı Sırp'ları ayaklanmaya çağıran Çetnikler, Partizan birliklerine karşı ise Sırp hükümeti Başbakanı Milan Nedić ile işbirliği yapmaya çalıştılar. Bu bağlamda Çetniklerin lideri Draža Mihailović ile Milan Nedić arasında görüşmeler gerçekleştirildi. Bu görüşmeler sonucunda Nedić hükümeti Mihailović'i önce ekonomik olarak destekledi. 1941

Kasımında Draža Mihailović kendisine bağlı 2.000 kişilik bir Çetnik birliğini Milan Nedić'in komutasına verdi ve bu birlik daha sonra Partizanlara karşı savaşmak üzere Almanlara katıldı. Sırp hükümeti bakanlarından Milan Aćimović Almanlar ve Çetnikler arasındaki bağlantıyı sağlayan kişiydi. Almanya'nın Güneydoğu Avrupa'dan sorumlu olan temsilcisi Hermann Neubacher 1943'ün yazında Belgrad'a geldi. Neubacher'in görevi Sırbistan, Banat, Makedonya, Kosova, Karadağ, Sancak ve Romanya'da bulunan yerel güçleri Alman çıkarları doğrultusunda koordine etmektir. Neubacher, Almanya Dışişleri Bakanı Ribbentrop'a sunduğu bir raporda Almanya'nın Sırbistan'a karşı izlediği politikayı değiştirmesi gerektiğini belirtmiş ve önce Sancak bölgesinin Karadağ'a ardından Karadağ'ın da Sırbistan yönetimine dâhil edilmesiyle birlikte Büyük Sırp Federasyonu'nun kurulmasını ve bu federasyonun başına Milan Nedić'in getirilmesini önermiştir. Neubacher'e göre böyle bir federasyonun kurulması durumunda Karadağ'a ayrıca otonomi verilmesi gerekiyordu. Sırbistan'daki Alman askeri kuvvetlerinin sayısının azaltılması ve Belgrad Üniversitesi'nin yeniden açılması da Neubacher'in diğer önerileriydi. Ancak Hitler Neubacher'in önerilerini dikkate almadı. Önerileri dikkate alınmamış olsa da Hermann Neubacher bölgede önemli bir rol oynamaya devam etti [Ramet, 2007: 185-186].

Kosmaja, Mladenovac ve Lepenice gibi bölgelerde Almanlar ve Çetnikler arasında devam eden çatışmalar 1943 yılının sonlarında imzalanan bir antlaşmayla sona erdirildi ve aralarında işbirliği yapılmaya başlandı. Bu işbirliği Çetniklere sadece askeri değil ekonomik yararlar da sağladı. Çünkü Partizanları yakalayan ve Almanlara teslim eden Çetnikler para almaktaydılar. Öte yandan Sırp hükümeti Başbakanı Milan Nedić Almanların Çetniklerle işbirliği yapmasından ve kendisinin devre dışı kalmasından korkuyordu. Bu nedenle İçişleri Bakanı Ceko Đorđević'in öldürülmesinden sonra onun yerine bir Çetnik görevi getirerek Almanlar ve Çetnikler arasında bir denge kurmaya çalıştı. Çetnikler 1941 Ekiminde İtalyanlarla bir antlaşma imzalarak Hırvatistan'ın Lika bölgesinde ve Güneydoğu Bosna'da Çetnik birlikleri oluşturdu. Bu sayede Partizan birliklerine karşı önemli başarılar kazandılar. İtalyanlar da Çetniklere yardım etmiş ve Çetnikler ile Ustaşaları birbirlerine karşı kullanmaya çalışmışlardı. 1942'in sonlarında İtalyanlar Partizanlarla mücadele edilebilmesi için *Milizia Volontaria Anticomunista - MVAC* adı altında 6 tane birlik oluşturdu. Bunlardan dördü Katoliklerden diğer ikisi de Ortodokslardan meydana gelmekteydi. İtalyanların Çetniklerle yaptığı antlaşmaya rağmen İtalyan ordusunun komutanlarından Mario Roatta Çetniklerin Dalmaçya'da yaptığı kitlesel katliamlara tepki göstermiş ve sivillere karşı gerçekleştirilen saldırıların durdurulmaması halinde İtalyan yardımının kesileceği tehdidinde bulunmuştu [Dizdar, 2007: 59-61].

Çetnikler Almanlara karşı işbirliği yapmak için Partizanlarla da görüşmüş ve bu bağlamda 19 Eylül 1941'de Çetnik lideri Mihailović ve Partizan hareketinin lideri Josip Broz Tito Struganik'te bir araya gelmişti. Bu görüşmede J. B. Tito, Mihailović'e Partizanlar ve Çetnikler arasında kurulacak ortak ordunun başına geçmesi teklifinde bulundu. Ayrıca J. B. Tito, bir işbir-

liği programı da hazırlayarak 20 Ekim 1941'de Mihailović'e verdi. Ancak Mihailović J. B. Tito'nun işbirliği önerisini kabul etmedi. Savaş sırasında Partizanlara ve dolayısıyla komünistlere karşı ortak mücadele etme düşüncesi nedeniyle aralarındaki ideolojik ve politik farklılıklara rağmen Çetnikler ve Ustaşalar arasında da işbirliği yapılmıştır [Ridley, 2000: 234-237]. Aslında hem Çetnikler hem de Ustaşalar için en önemli düşman komünistlerdi. Aynı şekilde Almanlar ve İtalyanlar da komünistlere karşı mücadele edilmesi gerektiğini ve bu çerçevede Ustaşa ve Çetniklerle işbirliği yapılabilceğini düşünüyorlardı.

İkinci Dünya Savaşı'nda İngilizlerden de yardım alan Çetnikler Draža Mihailović'in Karadağ'da yaptığı bir konuşmada İngilizlerin Çetniklere yeterli yardımı yapmadıklarını ve Kral II. Petar'ın Londra'da tutsak edildiğini söylemesi üzerine İngiliz hükümeti tarafından uyarıldılar. Albay S. W. Bailey Mihailović'in yaptığı bu konuşmayı İngiliz hükümetine bildirdi. Bunun üzerine İngiliz hükümeti sürgündeki Yugoslav kraliyet hükümetinin Başbakanı Slobodan Jovanović'e konuyla ilgili olarak bir nota verdi ve ilgili nota bizzat Winston Churchill tarafından imzalandı. Bu notada Mihailović'in İngilizler aleyhine konuşması eleştirilmişti. Bu gelişmeler üzerine 1943 Mayıs'ında İngilizler Partizanlarla temas kurmaları için F. W. Deakin, W. F. Stuart ve William D. Jones gibi isimleri görevlendirme kararı aldılar. Almanlar ve İtalyanlar ile işbirliği yapan ve Partizanlar karşısında yenilgi almaya başlayan Çetnik hareketi İngilizler açısından stratejik bir ortak olmaktan çıkmaya başladı ve 1943 Kasımında İngiliz hükümeti Çetniklere yaptığı yardımı tamamen durdurdu. Bundan sonra Partizan hareketi Yugoslavya topraklarında İngilizlerden yardım alabilen tek kuvvet oldu [Matković, 2009: 258-259].

Bu sırada Almanların Karadağ'a yönelik gerçekleştirdikleri "*Schwarz Operasyonu*"nda çok sayıda Çetnik etkisiz hale getirildi. Bu operasyonda uğranılan kayıplar ve İngiliz desteğinin kaybedilmesi sonucunda Çetnik liderleri arasında bir ayrışma yaşandı ve Karadağ'daki birçok Çetnik Partizan hareketi saflarına katıldı. 1943 yılında Yugoslavya'da bulunan 16 İtalyan birliğinden 14'ü ellerindeki silahları Partizanlara teslim etti. Savaş döneminde Partizanlar ve Çetnikler arasındaki en önemli mücadele Bosna-Hersek ve Hırvatistan topraklarında yaşanmıştı. Zamanla bu bölgelerde yaşayan Sırp Çetniklerin kendilerini yeteri kadar koruyamadığını düşündükleri ve hayal kırıklığına uğradıkları için Partizan hareketine katılmaya başladılar. Bu şekilde Bosna-Hersek ve Hırvatistan'daki Partizan birlikleri güçlenmiş oldu. 1943 sonlarında 70.000 olan Partizan sayısı daha sonra 150.000'e çıktı [Ramet, 2007: 205-207].

Partizanların güçlenmesi üzerine 28.11.-2.12.1943 tarihleri arasında düzenlenen Tahran Konferansı'nda Roosevelt ve Churchill J. B. Tito'nun liderliğindeki Partizan hareketine destek ve yardım sağlanması kararını aldılar. Bu bağlamda sürgündeki Yugoslavya Kralı II. Petar 28 Ağustos 1944'te Draža Mihailović'i ordu komutanlığı görevinden aldı. İyice moral bozukluğu yaşamaya başlayan Çetniklerin çoğu J. B. Tito'nun çağrısına uya-

rak hızla Partizan saflarına katıldı. Çetniklerin Partizan saflarına katılması genel olarak oportünist nedenlerle gerçekleşmiştir. 10.000 kadar Çetnik Batı Avrupa'ya kaçtı. Çetniklerin İkinci Dünya Savaşı sırasında kaç kişiyi öldürdükleri tartışmalı bir konudur. Ancak genel olarak 50.000 Hırvat ve Bosnalı Müslümanın (Boşnak) Çetnikler tarafından öldürüldüğü tahmin edilmektedir [Dizdar, 2007: 65].

Partizan Hareketi ve Savaşın Bitişi

22 Haziran 1941'de Almanya Sovyetler Birliği'ne saldırdığında Komintern tüm komünist partileri Mihver devletlerine karşı ayaklanmaya çağırıldı. Ertesi gün Yugoslavya Komünist Partisi de ayaklanma çağrısında bulundu. 27 Haziran 1941'de Yugoslav komünistleri resmen *Yugoslavya Partizan Hareketi Ulusal Kurtuluş Komuta Merkezi*'ni kurdular. Komünistlerin kitlesel ayaklanma çağrısına rağmen başlangıçta sadece Sırbistan ve Karadağ'da ve Sırp köylülerin ağırlıkta olduğu Bosna-Hersek ve Hırvatistan'da bazı ayaklanmalar görüldü. 1941'de 60.000-70.000 kadar silahlı Partizanın bulunduğu tahmin edilmekteydi. Hırvatistan'da Rade Konçar, Andrija Hebrang, Ivan Rukavina ve Vladimir Bakarić gibi Hırvat komünistler Partizan birliklerinin başında bulunuyordu. 22 Haziran 1941'de Hırvatistan'da 39 Hırvattan oluşan ilk Partizan birliği kurulmuştu [Steindorff, 2006: 181].

Yugoslavya Komünist Partisi, Almanya'nın Sovyetler Birliği'ne saldırmasına kadar savaşın Almanya ve İngiltere-Fransa arasında "ikinci bir emperyalist" savaş olduğu görüşünü dile getirmekteydi. Almanya'nın Sovyetler Birliği'ne saldırmasından sonra parti "anti-faşizm" söylemini kullanmaya başladı. Komünist parti sadece Yugoslavya işçilerini değil aynı zamanda Yugoslav uluslarını da işgalcilere karşı ayaklanmaya çağırılmış ve böylece komünistlerin denetiminde Partizan halk kurtuluş komiteleri kurulmaya başlanmıştı. Stalin'in doğum günü olan 21 Aralık 1941'de I. Proleter Birliği oluşturuldu. Yugoslav Komünist Partisi ulus ilkesini göz önünde bulundurarak her ulusun çoğunlukta olduğu bölgelerde askeri yönetimlerin oluşturulmasına karar verdi. Hırvatistan'da komünistlerin denetimindeki Partizan hareketine karşı başlangıçta bir çekimserlik oluşmuş ve özellikle Hırvat Köylü Partisi taraftarları ne olup biteceğini bekleyip görmek istemişlerdi. 1937'de kurulmuş olan Hırvatistan Komünist Partisi savaş başladığında yaklaşık 1000 üyeden oluşan ideolojik bir aygıt durumundaydı. Hırvat Köylü Partisi ise tarihsel olarak geniş kitlelerin desteklediği ulusal ve sosyal özellikleri belirleyici olan bir siyasi partiydi [Bilandžić, 2009: 125-128].

Hırvatlar genellikle bu partinin politikalarını desteklemekteydiler. Bu nedenle komünistler Hırvat köylülerini yanlarına çekmeye çalıştılar ve köylülere Stjepan Radić'in öğretisine bağlı olarak sosyal adaletin sağlanacağı bir devlet kuracaklarını söylediler. Komünistler ayrıca Vladko Maček'in Hırvatların gözündeki popülaritesini ortadan kaldırmak için onun Londra'daki Yugoslav kraliyet hükümetiyle işbirliği yaptığını dahi belirttiler ve savaş sırasında Vladko Maček'i Ustaşa lideri Ante Pavelić'ten sonra iki numaralı vatan haini ilan ettiler [Ramet, 2007: 185].

Alman ordusunun Rus cephesine gitmesini fırsat bilen Partizanlar ilk olarak 1941 Temmuzunda Sırbistan'da sabotaj saldırıları düzenlediler ve ardından Karadağ'da ayaklanma başlattılar. Jandarma karakollarına, iletişim bağlantı noktalarına ve Alman garnizonlarına saldıran Partizanlar Sırbistan'ın batısındaki Užice kentini ele geçirerek "*Užice Cumhuriyeti*"ni kurdular ve burada silah üreten bir fabrikayı da alarak kendileri için gerekli olan silahları üretmeye başladılar. Ancak bu fabrika 1941 Kasımında Almanlar tarafından havaya uçuruldu ve Užice kenti yeniden Almanlar tarafından ele geçirildi. Bunun üzerine Partizanlar Bosna-Hersek ve İtalyan işgali altındaki Karadağ'a çekilmek zorunda kaldılar. Užice'nin Almanların eline geçmesi Partizanlar için büyük bir kayıptı. Bu sırada Çetnik birlikleri sürgündeki kraliyet hükümetinin direktifiyle Partizanlara saldırmaya başlamıştı. Çetnikler, Yugoslav komünistlerinin Komintern, Vatikan ve Masonların etkisi altında olduğunu söyleyerek komünistlere karşı bir propaganda sürdürüyorlardı [Ridley, 2000: 196-198].

1942-43 yıllarında Bosna-Hersek ve Hırvatistan'da kontrol ettikleri alanı genişleten Partizanlar partiye yeni üyeler kazandırmak amacıyla daha yumuşak bir söylem kullanmaya başlamışlardı. Başlangıçta çoğunlukla Sırp-lardan oluşan Partizan birliklerine daha sonra çok sayıda Hırvat katıldı. Kamuoyunun yakından tanıdığı bazı isimler de Partizan hareketine katılmıştı. Örneğin Hırvat şair Vladimir Nazor ve Hırvat Katolik din adamı Svetozar Rittig bu isimlerden bazılarıydı [Steindorff, 2007: 182-183].

Yugoslavya Komünist Partisi'nin yönlendirdiği Partizan hareketinin başında Hırvat Josip Broz (1892-1980) bulunuyordu. Birinci Dünya Savaşı sırasında Avusturya-Macaristan ordusunda askerlik yapmış olan Josip Broz savaş esiri olarak Rusya'da tutuklu kaldı. 1924 yılında o dönemde illegal olan Yugoslavya Komünist Partisi'nde görev almaya başladı. 1928 yılında partinin Zagreb yöneticiliğine getirildi. 1934-1936 yılları arasında Rusya'da Komintern için çalıştı ve Rusça öğrendi. Bu süre içinde sahte kimliklerle parti faaliyetlerini sürdürdü. Stalin tarafından "*Walter*" olarak adlandırılan Josip Broz 1934 yılında takma isim olarak "*Tito*" adını aldı. Tito takma adını ömrünün sonuna kadar kullandı ve bu isimle bilindi [Ridley, 2000: 140-141].

J. B. Tito, 1937 yılında Yugoslavya Komünist Partisi Genel Sekreteri oldu. Yugoslavya Komünist Partisi ulusal sorunun çözümü konusunda başlangıçta üniterist-merkeziyetçi modeli benimsemiş ancak daha sonra Yugoslavya Krallığı'nın yıkılması yönünde bir politika izlemeye başlamıştır. Bu politika değişimi çerçevesinde partideki çatışmalar da hız kazanmıştır. Yugoslavya Krallığı'nda uygulanan üniterist-merkeziyetçi modelin ulusal sorunun çözümü konusunda bir başarı sağlayamadığı ortaya çıkınca J. B. Tito daha 1936 yılında Slovenlerin, Sırp-ların, Makedonların, Bosnalıların, Karadağlıların ve Voyvodinalıların kendi ulusal meclislerini kurması gerektiğini ve kendi talepleri çerçevesinde Yugoslav devletinin yapısı konusunda karar vermeye hakları olduğunu belirtti. Hatta açık bir biçimde 7 federe cumhuriyetten oluşan bir Yugoslav federal devletinin kurulmasını önerdi ve bu bağ-

lamda Kosova'nın da kendi federe yönetimine sahip olması gerektiğini savundu. Zaten 1937'de Hırvatistan ve Slovenya komünist partilerinin Yugoslavya Komünist Partisi çatısı altında kurulmasında J. B. Tito önemli bir rol oynamıştı [Pleterski, 1971: 43-47]. Böylece komünistler "Federal bir Yugoslavya" programını savunmaya başlayarak Yugoslav ulusları arasındaki çatışmaların sona erdirilmesi için siyasi bir çözüm önermiş oldular. Bu çözümün siyasi programı federalizmdi. Hırvat politikasındaki tarihi federalizm programı J. B. Tito tarafından Yugoslav Komünist Partisi'nin de programı haline getirildi.

Ustaşaların Sırlara; Çetniklerin de Hırvatlara ve Bosnalı Müslümanlara karşı yaptıkları etnik temizliği engellemek ve daha fazla taraftar kazanmak için Partizanlar savaş sırasında "*kardeşlik ve birlik*" sloganını kullandılar. Bu slogan aynı zamanda savaş sonrasında kurulan Sosyalist Yugoslavya'da komünist rejimin kendi meşruiyetini sağlama araçlarından birisi haline getirildi. Partizanlar askeri operasyonlarını Hırvatistan ve Bosna-Hersek toprakları üzerinde yoğunlaştırarak Bihaç'ın kontrolünü ele geçirdiler ve 48.000 km²'lik bir alanı kontrol etmeye başladılar. 1942 Kasımında Bihaç'ta *Yugoslavya Antifaşist Halk Kurtuluş Konseyi* (Antifašističko Vijeće Narodnog Oslobođenja – AVNOJ) oluşturuldu. Bu konseyin temel hedeflerinden birisi Yugoslavya Krallığı'nın yeniden kurulmasını engellemektir. Konsey komünistlerin denetimindeydi ama konsey içerisinde savaş öncesinde Yugoslavya'da faaliyet gösteren siyasi ve toplumsal gruplar da temsil edilmekteydi. Bu nedenle konseyin bazı çalışmalarına Hırvat Köylü Partisi'nin temsilcileri de katılmıştı [Radelić, 2016: 21-22].

1 Mart 1943 tarihinde Hırvatistan'da *Hırvatistan Antifaşist Halk Kurtuluş Konseyi* (*Zemaljsko Antifašističko Vijeće Narodnog Oslobođenja Hrvatske –ZAVNOH*) kuruldu. 12-15 Ekim 1943 tarihleri arasında yapılan ZAVNOH toplantısında bir meclis oluşturuldu ve bu meclis İtalya'nın işgal etmiş olduğu İstria, Zadar, Cres ve Dalmaçya bölgelerinin Hırvatistan'a yeniden katıldığını ilan etti. Bu şekilde savaş sırasında oluşturulmuş olan "*Hırvat Antifaşist Konseyi*" ile daha sonra kurulacak olan Hırvatistan cumhuriyetinin temelleri atıldı. Bu konsey 1944 Mayıs'ında yaptığı bir toplantıda "*Federe Hırvat Devleti*"nin kuruluşunu resmen ilan etti [Badovinac, 2008: 59-60]. Hırvat Antifaşist Konseyi kendisini aynı zamanda Hırvatistan Meclisi (Sabor) olarak da ilan ettiği için "*tarihi Hırvat devlet sürekliliğinin*" temsilci olduğunu göstermiş oldu. Konsey ayrıca yasama ve yürütme faaliyetlerini üstlendi. Hırvat Konseyi'nin kuruluşunda Hırvatistan Komünist Partisi lideri Andrija Hebrang önemli bir rol oynamıştır. Hebrang özellikle Hırvat Köylü Partisi'nin Hırvatlar nezdindeki etkisini azaltmak için Partizanların kontrol ettiği bölgelerde yaşayan köylülerin aleyhine olan reformların uygulanmasını engelledi. Ancak Yugoslavya Komünist Partisi yönetimi Andrija Hebrang'ın Hırvatistan Komünist Partisi içerisinde izlediği bağımsız politikadan zamanla rahatsızlık duymaya başladı ve bu nedenle 1944 Ekiminde komünist parti politbürosu Hebrang'ı görevden aldı ve yerine Vladimir Bakarić'i getirdi [Steindorff, 2008: 183]. Hırvat Antifaşist Konseyi'ne benzer konsey-

ler savaş sırasında Slovenya, Sırbistan, Karadağ, Bosna-Hersek ve Makedonya'da da oluşturulmuş ve bunların otonomileri tanınmıştı. Aslında savaş sırasında oluşturulan bu cumhuriyet konseyleriyle zaten Sosyalist Yugoslavya Federal Devleti *de facto* olarak kurulmuştu. Bu durum özellikle Hırvat ve Sloven komünistlerin federalist bir Yugoslavya programına sahip olmasından kaynaklanmaktaydı.

29 Kasım 1943'te Yugoslavya Antifaşist Halk Kurtuluş Konseyi'nin (Antifašističko Vijeće Narodnog Oslobođenja – AVNOJ) Bosna Hersek'in Jajce kentinde yapılan II. Oturumu'nda savaş sonrasında kurulacak olan Yugoslav devletinin yasama ve yürütme organları oluşturularak yeni Yugoslavya'nın bir cumhuriyet olmasına karar verildi. Kralın ülkeye dönüşü yasaklandı. AVNOJ'un ikinci oturumundan sonra sürgündeki kraliyet hükümetinin Yugoslavya'daki siyasi gelişmeler üzerindeki etkisi azalmaya başladı. Bu oturumda Yugoslav Federasyonuna bir biçim verilerek cumhuriyet konseylerinin yanında cumhuriyet yönetimleri de oluşturulmuştur. Ancak bu oturumda cumhuriyetler arasındaki sınırların nasıl belirleneceği konusu bir çözüme kavuşturulamamış ve Voyvodina, Kosova ve Sancak'ın statüsü hakkında bir karar verilememişti. Bu tip tartışmalı sorunların çözümü savaş sonrasında bırakılırken İstria, Rijeka ve Zadar'ın Hırvatistan'a katılımı kesin bir biçimde kabul edilmiştir [Badovinac, 2008: 68-69]. Bu dönemde Partizanların kontrolünde bulunan 130.000 km²'lik bölgede 5 milyon kişi yaşıyordu. Partizan kuvvetlerinin % 44'ü Sırlardan, % 30'u Hırvatlardan, % 10'u Slovenlerden, % 5'i Karadağlılardan, % 2,5'u Makedonyalılardan ve % 2,5'u Bosnalı Müslümanlardan (Boşnak) oluşmaktaydı [Bilandžić, 1980: 12].

Savaş sırasında Yugoslavya Komünist Partisi'nin elindeki en kuvvetli söylem ulusal sorun konusunda Yugoslav uluslarının eşitliğini esas alan bir devletin kurulacağını ilan etmesiydi. 1918-1941 yılları arasındaki Yugoslav üniterizminden ve Sırp hegemonizminden farklı olarak Yugoslav uluslarının özgünlüğü ve eşitliği komünistler tarafından açıkça kabul edilmişti. Aslında komünistler bu dönemde kendi diktatörlüklerini kurmak için mücadele etmediklerini ve özel mülkiyet ile siyasal çoğulculuğa karşı harekete geçmeyeceklerini bildirmişler ve genel hedeflerinin Yugoslav uluslarının bağımsızlığa kavuşturulması olduğunu ilan etmişlerdi. Böylece komünist olmayanların da Partizan hareketine katılmasını hedeflemişlerdi. Ancak kullandıkları bu söyleme rağmen komünistler Partizan hareketi içerisinde kontrolü ellerinde tutmaya devam ettiler. Partizanların askeri başarıları arttıkça Müttefikler Çetniklere verdikleri desteği geri çektiler. Aslında savaşın başında Hırvatların Almanlarla işbirliği yapmasından dolayı İngiltere'nin de desteğini kazanmış olan Sırp Çetnik hareketinin Büyük Sırbistan'ın kurulması yönündeki hedefini gerçekleştirebileceği düşünülüyordu. Çünkü İngilizler Almanlara karşı bir denge oluşturması açısından destekledikleri Sırp Çetniklerin bir devlet kurmasından yana bir tavır almışlardı. Hırvatların Almanya güdümünde bir Hırvat Ustaşa devleti kurması zaten savaşın başından itibaren Hırvatları Müttefiklerin desteğinden yoksun bırakmış ve pragmatik bir politika izleyen İngilizler bu nedenle Hitler'e karşı

Çetnikleri desteklemişlerdi. Ancak Çetniklerin zamanla Partizanlara karşı Almanlar ve İtalyanlar ile birlikte hareket etmeye başlaması İngilizleri son derece rahatsız etmişti. Çünkü İngilizler öncelikle Hitler'e ve dolayısıyla Almanya'ya karşı mücadele edilmesi gerektiğini düşünüyorlardı. Ayrıca İngilizler zaman içerisinde Çetniklerin Büyük Sırbistan programının diğer Yugoslav ulusları tarafından bir tehlike olarak görüldüğünü anladılar ve bu nedenle 1943 yılında Partizanlara silah yardımı yapmaya başladılar. Bu bağlamda 29 Kasım - 1 Aralık 1943 tarihleri arasında yapılan Tahran Konferansı'nda Müttefikler savaştan sonra Yugoslavya'nın toprak bütünlüğünün korunarak yeniden kurulması kararını aldılar. Bu kararın alınabilmesinde İngiltere Başbakanı Churchill ve Sovyetler Birliği lideri Stalin'in Yugoslavya'nın yeniden kurulması yönünde bir uzlaşmaya varmalarının büyük bir etkisi vardı. Böylece Partizan hareketi 1943 yılında Müttefikler tarafından Tahran Konferansı'nda tanındı ve uluslararası alanda bir meşruiyet kazandı [Ramet, 2009: 210-211].

Bu arada İngiltere Başbakanı Winston Churchill, Partizan hareketi ve sürgündeki Yugoslav kraliyet hükümeti arasında bir antlaşmanın yapılabilmesi için çalışmalara başladı. Churchill hükümetinin baskısıyla Kral II. Petar Karađorđević Çetnikleri de destekleyen kraliyet hükümetini dağıttığını ilan etti. Yeni kurulan hükümetin başına Hırvat politikacı Ivan Šubašić'i getirdi [Tanner, 2001: 173-174].

1944 Haziranında J. B. Tito ve Ivan Šubašić arasında yapılan bir antlaşmayla Yugoslav devletinin siyasi yapısının savaş sonunda düzenlenecek bir referandumla belirlenmesine karar verildi. Ivan Šubašić, Partizanlara ve Büyük Sırbistancı güçlere karşı bir denge oluşturması amacıyla İngilizler tarafından antlaşmaya dahil edilmişti. İngilizler J. B. Tito - Šubašić antlaşmasıyla hem Yugoslav monarşisinin çıkarlarını koruduklarını hem de Yugoslav Komünist Partisi'nin mutlak iktidarını engellediklerini düşünüyorlardı. J. B. Tito ve Šubašić arasında ikinci bir antlaşma 1 Kasım 1944 tarihinde Belgrad'ta yapıldı. Bu antlaşmayla kurulacak ortak hükümetin Yugoslavya Antifaşist Halk Kurtuluş Konseyi ve Londra'daki kraliyet hükümetinin üyeleri tarafından oluşturulması kararlaştırıldı. Kral II. Petar, 7 Mart 1945'de J. B. Tito'yu yeni hükümeti kurması için görevlendirdi. Yeni hükümette Yugoslavya Krallığı döneminde faaliyet gösteren Demokrat Partinin üyesi Sırp politikacı Milan Grol başkan yardımcısı, Hırvat politikacı Ivan Šubašić de dışişleri bakanı oldu [Steindorff, 2008: 187].

8 Mayıs 1945 tarihinde Partizanlar Zagreb'e girdiler ve burada herhangi bir direnişle karşılaşmadılar. Partizanların Zagreb'e girişinden önce Almanların yanında savaşmış ve Ustaşa ve Çetnik birliklerine katılmış olan kişiler Yugoslavya'dan kaçmaya başlamışlardı. Partizanların önünden kaçan ve aralarında sivillerin de bulunduğu yaklaşık 100.000 kişiden oluşan bu grup Avusturya topraklarına geçmeyi başarmıştı. Ancak İngiliz Mareşal Harold Alexander bu insanların Partizanlara teslim edilmesi emrini verdi. İngilizler Partizanların bu insanlara yönelik katliam yaptıklarını öğrendikten sonra teslim sürecini durdurdular. Bleiburg ve Kočevje'de Partizanların

gerçekleştirdiği katliamlar sonucunda birçok insan öldü. Sosyalist Yugoslavya'da bu olayların konuşulması bir tabu haline getirildi. İstatistikçi Vladimir Žerjavić Bleiburg'ta 45.000 – 55.000 arasında Hırvat ve Bosnalı Müslümanın (Boşnak) Partizanlar tarafından öldürüldüğünü belirtti. Ayrıca Kočevje'de de anti-komünist Sloven Beyaz Güçlerine mensup yaklaşık 8000 kişinin öldürüldüğü tahmin edilmektedir. Bosna-Hersek, Hırvatistan ve Karadağ savaşta en çok insan kaybeden cumhuriyetlerdi. Savaştan hemen sonra Yugoslavya'da yaşayan etnik Almanlar toplu olarak suçlu ilan edildi. Malları müsadere edildi ve vatandaşlık hakları ellerinden alındı. Vladimir Žerjavić, 425.000 etnik Almanın Yugoslavya'dan sürüldüğünü belirtmiştir. Ayrıca yine Žerjavić'e göre İsrria, Rijeka ve Zadar'da yaşayan 163.000 İtalyan da Yugoslavya'dan kovulmuştur. İkinci Dünya Savaşı sırasında ölen insanların sayısı konusunda Yugoslavya'da ayrıca bir tartışma yaşanmıştır. Savaştan sonra yaptığı bir konuşmada J. B. Tito savaş süresince Yugoslavya'da 1.700.000 insanın öldüğünü belirtmişti. Aslında bu rakama Belgrad İstatistik Kurumu'nda çalışan Vladeta Vučković'in çalışmaları sonucu ulaşılmış ve bu rakam uzun bir süre boyunca resmi rakam olarak kullanılmıştır. Ancak daha sonra bu rakamın doğruluğu üzerinde tartışmalar yapılmaya başlanınca 1964 yılında bu konuda yeni bir çalışma başlatılmıştı. Yapılan çalışma sonucunda 1.700.000 rakamının gerçeği yansıtmadığı ve Yugoslavya'daki insan kaybının 1.027.000 olduğu (*nüfusun %5,9*) belirtildi. Savaşta kayıplar konusunda verilen rakamlar şu şekildedir. Hırvatistan nüfusunun %7,82'sini (298.000 kişi), Karadağ %11,7'sini (50.000 kişi), Voyvodina %4,4'ünü (76.000), Kosova %1,5'ini (10.000 kişi), Makedonya %2,2'sini (25.000 kişi), Merkezi Sırbistan %3,5'ini (141.000 kişi), Bosna-Hersek %13,6'sını (382.000) ve Slovenya %2,2'sini (35.000 kişi) kaybetmiştir [Ramet, 2009: 215-216].

Sonuç

İkinci Dünya Savaşı sırasında kendi siyasi programlarını gerçekleştirmek için hareket eden Hırvat Ustaşa, Sırp Çetnik ve komünist Partizan hareketlerinin anlatıldığı bu makalede Sosyalist Yugoslavya'nın kurulabilmesinin koşulları da gösterilmiştir. Partizanlar savaşta zaman içerisinde Müttefiklerin başta da İngiltere'nin desteğini kazanarak Sosyalist Yugoslavya'yı kurabilmişlerdir. Bu nedenle Sosyalist Yugoslavya'nın kuruluşu sadece komünist Partizanların "kahramanca" mücadeleleri sayesinde gerçekleşmemiş tersine Partizanların zamanla İngiltere'nin gözünde meşruiyetlerini artırmaları sonucunda Londra yönetiminin desteğini almalarıyla gerçekleşmiştir. Faşist Hırvat Ustaşalar ve Sırp Çetnikler ise İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan yeni dünya düzeninde kendilerine bir yer verilmemesinden sonra ortadan kalkmak durumunda kalmış ve homojen bir Hırvatistan ve Sırbistan yaratma girişimleri başarısız olmuştur. 1918-1941 yılları arasında siyasal varlığını devam ettirmiş olan Yugoslavya Krallığı'nda ulusal sorunun çözümü konusunda bir başarı sağlanmadığı ve temelde federalist bir Yugoslavya programını savunan Hırvatlar ile Büyük Sırbistan programına bağlı olan

merkeziyetçi Sırp lar arasında sürekli bir siyasal çatışma yaşandığı için İkinci Dünya Savaşı koşullarında Hırvatlar ve Sırp lar silahlı mücadele yoluyla kendi ulusal programlarını gerçekleştirmek için harekete geçmişlerdir. Alman ve İtalyanların desteğinde kendi devletlerini kuran Hırvat Ustaşalar savaş boyunca kurdukları faşist rejim eliyle büyük ve etnik bakımdan homojen bir Hırvatistan'ı oluşturmak için çalıştılar. Buna karşılık Sırp Çetnikler de Büyük Sırbistan programını gerçekleştirmek için hareket ettiler. Ancak hem Ustaşa hem de Çetnik faşist hareketleri savaş koşullarında silahlı mücadele veren hareketlerdi. Avrupa'da savaşın temelde Müttefik ve Mihver devletleri arasında geçmesi nedeniyle her iki hareketin kaderi de bu savaş hangi tarafın kazanacağı yanıtına bağlı kaldı. Mihver kuvvetlerinin yenilmesi, Sırp Çetnik birliklerinin İngiliz desteğini kaybetmesi ve Alman desteğinden yoksun kalan Hırvat Ustaşa devletinin de yıkılması sonucunda federal bir Yugoslavya'nın kurulması yönünde siyasal bir programa sahip olan komünistlerin denetimindeki Partizanlar, müttefiklerin de desteğini alarak, savaştan sonra sosyalist federal devleti kurabildiler. 1945 -1991 yılları arasında Yugoslav komünist rejimi Yugoslav devletinin kuruluş mitini İkinci Dünya Savaşı sırasında Partizanların "kahramanca" mücadelesine dayandırsa da gerçekte bu devletin kurulabilmesi savaşın galibi olan Müttefik devletlerin savaştan sonra federal Yugoslav devletinin kurulması yönünde bir karar almış olmalarına bağlıdır.

KAYNAKÇA

- BADOVINAC, Tomislav (2008), "Hrvatska u Drugome Svjetskom Ratu", *Titova Doba – Hrvatska Prije, za Vrijeme i Poslije*, Edt. Tomislav Badovinac, Savez Društva "Josip Broz Tito" Hrvatske, Zagreb, s. 53 – 71.
- BARIĆ, Nikica (2005), *Srpska Pobuna u Hrvatskoj*, Golden Marketing – Tehnička Knjiga, Zagreb.
- BARIĆ, Nikica (2009), "Domobranstvo Nezavisne Države Hrvatske 1941. – 1945.", *Nezavisna Država Hrvatska 1941. – 1945.*, Edt. Sabrina P. Ramet, Alinea, Zagreb, s. 67 – 86.
- BIONDICH, Mark (2009), "Kontroverze u Vezi s Katoličkom Crkvom u Hrvatskoj u Vrijeme Rata 1941. – 1945.", *Nezavisna Država Hrvatska 1941. – 1945.*, Edt. Sabrina P. Ramet, Alinea, Zagreb, s. 131. – 166.
- DŽAJA, Matko Srećko (2004), *Politička Realnost Jugoslavenstva 1918 – 1991*, Svjetlo Rijeci, Sarajevo – Zagreb.
- DEMİR, Hakan (2017), "Yugoslavya Krallığı Siyasal Yaşamında Hırvat Sorunu (1929 – 1941)", *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, Cilt 6, Sayı 1, s. 57 – 77.
- DIZDAR, Zdravko (2009), "Çetnički Pokret Na Području Hrvatske i Bosne i Hercegovine (1941. – 1945.)", *Nezavisna Država Hrvatska 1941. – 1945.*, Edt. Sabrina P. Ramet, Alinea, Zagreb, s. 43 – 66.
- GOLDSTEIN, Ivo (2003), *Hrvatska Povijest*, Novi Liber, Zagreb.

- GOLDSTEIN, Ivo (2009), "Nezavisna Država Hrvatska 1941. Godine: Put u Katastrofu", *Nezavisna Država Hrvatska 1941. – 1945.*, Edt. Sabrina P. Ramet, Alinea, Zagreb, s. 29 – 41.
- JAREB, Mario (2009), "Odnosi Nezavisne Držve Hrvatske s Njemačkom i Italijom", *Nezavisna Država Hrvatska 1941. – 1945.*, Edt. Sabrina P. Ramet, Alinea, Zagreb, s. 167 – 192.
- KOLANOVIĆ, Kisić Nada (2009), "Nezavisna Država Hrvatska, Zemlje Jugoistočne Europe, Turska i Japan 1941. – 1945.", *Nezavisna Država Hrvatska 1941. – 1945.*, Edt. Sabrina P. Ramet, Alinea, Zagreb, s. 193 – 214.
- MATKOVIĆ, Hrvoje (2003), *Povijest Jugoslavije – 1918. – 1991. – 2003*, Naklada Pavičić, Zagreb.
- PAVLIČEVIĆ, Dragutin (1993), "Dva Stoljeća Veliko Srpskih Težnji Prema Hrvatskoj 1793 – 1993.", *Društvena Istraživanja*, Vol. 2, N. 2 – 3 (4 – 5), s. 247 – 283.
- PAYNE, G. Stanley (2009), "Nezavisna Država Hrvatska u Usporednoj Perspektivi", *Nezavisna Država Hrvatska 1941. – 1945.*, Edt. Sabrina P. Ramet, Alinea, Zagreb, s. 21 – 28.
- PLETERSKI, Janko (1971), *Komunistička Partija Jugoslavije i Nacionalno Pitanje 1919-1941*, NIP Oslobođenje, Sarajevo.
- RAMET, P. Sabrina (2009), *Tri Jugoslavije Izgradnja Države i Izazov Legitimacije 1918 – 2005*, Čev. Vesna Racković ve Mirjana Valent, Golden Marketing – Tehnička Knjiga, Zagreb.
- RAMET, P. Sabrina (2009), "Nezavisna Država Hrvatska – Uvod", *Nezavisna Država Hrvatska 1941. – 1945.*, Edt. Sabrina P. Ramet, Alinea, Zagreb, s. 7 – 20.
- STEINDORFF, Ludwig (2006), *Povijest Hrvatske od Srednjeg Vijeka do Danas*, Čev. Renata Steindorff-Andrun ve Srećko Lipovčan, Naklada Jesenki i Turk, Zagreb.
- ŠKILJAN, Filip (2009), "Logorski Sustav Jasenovac – Kontroverze", *Nezavisna Država Hrvatska 1941. – 1945.*, Edt. Sabrina P. Ramet, Alinea, Zagreb, s. 117 – 130.
- TANNER, Marcus (2010), *Croatia A Nation Forged in War*, Yale University Press, New Haven and London.